

УДК 379.85:504.062

І. І. Ковтуник,
к. геогр. н., ст. викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
природничо-економічного факультету,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1484-0708>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.23.48

СТРУКТУРА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ "ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ" ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

I. Kovtunyk,
PhD in Geography, Senior Lecturer of the Department of Tourism
and Hotel-Restaurant Business, Department of Natural-Economical,
Ivan Ogiyenko Kamyanets-Podilsky National University

STRUCTURE OF THE NATURAL-RESERVE FUND AS PART OF THE NATIONAL NATURAL PARK "PODILSKY TOVTRY" AS A PREREQUISITE OF ECOLOGICAL TOURISM DEVELOPMENT

Одним із найперспективніших регіонів, з точки зору розвитку рекреації та туризму в нашій країні є Хмельниччина. Це пояснюється вигідними особливостями її географічного розташування та багатством рекреаційно-туристичного потенціалу. Рекреаційні ресурси поділяються на три основні групи: природно-географічні, історико-культурні та соціально-економічні. Важлива роль в даній класифікації належить природно-географічним рекреаційним ресурсам, атже саме вони є базою для формування та розвитку основних видів рекреації та туризму. Під природно-географічними рекреаційними ресурсами розуміють фактори, речовину і властивості компонентів природних та природно-антропогенних геосистем, які володіють сприятливими внутрішніми і зовнішніми, якісними та кількісними параметрами для реалізації рекреаційної діяльності. В межах природно-географічних рекреаційних ресурсів виділяють наступні види ресурсів: геологічні, орографічні (ресурси рельєфу), спелеологічні, гідрологічні, бальнеологічні, біотичні, ландшафтні.

Khmelnitschyna is one of the most promising regions in terms of the development of recreation and tourism in our country. This is explained by the advantageous features of its geographical location and the wealth of recreational and touristic potential. Recreational resources are divided into three main groups: natural-geographic, historical-cultural and socio-economic. An important role in this classification belongs to natural and geographical recreational resources, because they are the basis for the formation and development of the main types of recreation and tourism. Natural-geographical recreational resources are understood as factors, substances and properties of components of natural and natural-anthropogenic geosystems, which have favorable internal and external, qualitative and quantitative parameters for the implementation of recreational activities. The following types of resources are distinguished within natural-geographical recreational resources: geological, orographic (relief resources), speleological, hydrological, balneological, biotic, landscape.

speleological, hydrological, balneological, biotic, landscape. Khmelnytskyi region has a high level of concentration of natural and geographical recreational resources on its territory, therefore their analysis is extremely relevant, as significant prospects for the development of recreational activities and tourism in the region are revealed. Zahidno-Podilskyi Transnistria is a wonderful region for tourism and recreation, which fascinates with its picturesque panoramas and healthy climate. Zahidno-Podilskyi Transnistria occupies the southern slope of the Podilsky Highlands from the Buchach-Chortkiv-Smotrych line to the Dniester valley and from the mouth of the Strypa River in the west to the Tovtrova ridge in the east. The location of the physical-geographical area on the southern slope of the upland significantly increases its recreational value. The relief of Podilsk Transnistria has the characteristic features of a stepped plain, which is dissected by deep valleys of the Dniester. The stepped surface is caused precisely by the terraces of the Dniester River. The territory of the district is represented by undulating interfluvies and canyon-like valleys in the meridional direction.

Ключові слова: рельєф, орографія, природно-географічні туристичні ресурси, Товтровий Кряж, Івахновецький ландшафтний заказник.

Keywords: relief, orography, natural-geographical tourist resources, Tovtrovyi Edge, Ivakhnovets landscape reserve.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Хмельницька обл. має високий рівень концентрації природно-географічних рекреаційних ресурсів на своїй території, тому їх аналіз є надзвичайно актуальним, оскільки розкриваються значні перспективи розвитку рекреаційної діяльності та туризму на теренах області. Західно-Подільське Придністров'я — чудовий район для туризму і відпочинку, який зачаровує своїми мальовничими панорамами та здоровим кліматом. Західно-Подільське Придністров'я займає південний схил Подільської височини від лінії Бучач-Чортків-Смолч до долини Дністра і від гирла р. Стрипи на заході до Товтрової гряди на сході. Розміщення фізико-географічного району на південному схилі височини значно збільшує його рекреаційну цінність. Рельєф Подільського Придністров'я має характерні риси ступінчастої рівнини, яка розчленована глибокими долинами Дністра. Ступінчастість поверхні обумовлена саме терасами р. Дністер. Територія району представлена хвилястими межиріччями і каньйоноподібними долинами меридіонального напрямку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням ресурсів Хмельниччини присвячені ряд публікацій, з них монографії "Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку" [6], де автор даної статті досліджує природно-географічні ресурси Хмельницької обл.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідити Івахновецький ландшафтний заказник. Згідно мети, були поставлені наступні завдання:

1. Дослідити Товтровий Кряж як привабливий ресурс туризму Хмельниччини.
2. Вивчити Національний природний парк "Подільські Товтри".
3. Склад природно-заповідного фонду Національного природного парку "Подільські Товтри".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Рівномірний похил поверхні Придністров'я порушує Товтровий кряж, який простягається

Рис. 1. Логотип НПП "Подільські Товтри"

Джерело: [1].

навскоси від Збруча по лінії сіл Іванківці (Городоцький район)-Вишнівчик (Чемеровецький район)-Нігин-Вербка-Врублівці (Кам'янець-Подільський район) до Дністра. Товтровий кряж є унікальним феноменом, винятковим природно-територіальним комплексом на території нашої України.

Довжина Товтрового кряжу в межах Хмельницької обл. становить 80 км., площа досягає 25 тис. га. Це лише частина Товтр, які починаються на Львівщині, перетинають Тернопільську та Чернівецьку області України та заходять у Молдову. За походженням Товтровий кряж — давній бар'єрний риф, сформований вздовж берегової лінії неглибокого міоценового моря, горбогірна вапнякова система органогенного походження. Товтровий кряж складається з трьох частин: Головне пасмо (Медобори) — майже суцільний випуклий хребет із досить крутими скелястими схилами, який досягає в межах області абсолютних висот понад 350 м. (максимально 409 м.); бічні пасма, які мають гострі вершини; невисокі горби, що поодинокі або невеликими групами розкидані далі від Головного пасма.

Аналогів українських Товтр у світі немає, проте подібні за деякими геологічними структурами скелясті пасма є у США.

В 1996 р. було створено Національний природний парк "Подільські Товтри" для збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Поділля (рис. 1).

Національний природний парк "Подільські Товтри" (НПП "Подільські Товтри") — націо-

нальний парк, розташований на території Кам'янець-Подільського, Чемеровецького та Городоцького районів Хмельницької обл. Загальна площа природного парку "Подільські Товтри" становить 2613,16 км.², з них у власності парку перебуває 1300,00 км.², таким чином, НПП "Подільські Товтри" є найбільшим парком України [5, с. 369]. НПП "Подільські Товтри" був заснований 27 червня 1996 р. "Подільські Товтри" підпорядковано Міністерству охорони навколишнього природного середовища України.

НПП створено Указом Президента України від 27 червня 1996 року для збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Поділля з унікальними історико-культурними комплексами, які мають високе природоохоронне, естетичне, наукове, рекреаційне та оздоровче значення [3, с. 14].

"Подільські Товтри" є природоохоронною, рекреаційною, культурно-освітньою, науково-дослідною установою загальнодержавного значення.

Територія НПП "Подільські Товтри" за геологічною характеристикою відповідає Подільському виступу кристалічного фундаменту Східноєвропейської платформи, внаслідок чого лише тут, на значній території товтр, відслонені відклади верхнього докембрію, палеозою (кембрію, ордовіку, силуру), мезозою (крейди), кайнозою (неогену) та антропогену.

Породи кристалічного фундаменту представлені мігматитами, гнейсами, кристалічними сланцями і метасульфатами Бузько-Дністровської та Подільської серій. На денну поверхню вони виходять на схід від м. Могилів-Подільський. На захід вони поступово занурюються під осадові товщі фанерозою і на території заповідника залягають на глибині 400—600 м.

На породах фундаменту з чітко вираженим стратиграфічним і кутовим неузгодженням залягає осадовий мегакомплекс, у якому виділяють два структурні комплекси — верхньодокембрійського-нижньопалеозойського і мезокайнозойського. Дані комплекси характеризуються різними структурними планами та розділені чітко вираженою поверхнею розмиву.

За фізико-географічною характеристикою, територія НПП розміщена в межах двох фізико-географічних зон: Західно-Подільської області (фізико-географічні райони — Товтровий кряж і Західно-Подільське Придністров'я) та Придністровсько-Подільської лісостепової області (фізико-географічний район — Могилівське підняття).

Товтровий кряж (або Медобори) — це колишній бар'єрний риф, який утворився колоніальними організмами (літотамнієвими водоростями, мшанками, устрицями, коралами), які жили в морях тортонської і сарматської епох. Товтровий кряж простягається по східній околиці Подільської височини на 200 км. у вигляді яскраво вираженого валу з множиною бокових відгалужень. Починається він біля смт. Підкамін'я Бродівського району Львівської обл. і продовжується в напрямку м. Скалат Підволочиського району Тернопільської обл., м. Кам'янець-Подільський і далі, за р. Дністер — у Молдову [4, с. 38]. Товтрова гряда чітко виражена в рельєфі і виступає ланцюжком горбів з абсолютними висотами 400—486 м. (перевищення над довколишньою місцевістю становить, у середньому, 40—60 м., а на ділянці Збруч-Кам'янець-Подільський — до 100 м.). Вершини гряд і горбів представляють собою хаотичне нагромадження вапнякових брил різних розмірів. Медобори вирізняються високою ландшафтно-пейзажною оцінкою.

Придністровсько-Подільська лісостепова область представлена фізико-географічним районом — Могилівське підняття, що займає частину південного схилу Подільської височини. Північна межа Придністровсько-Подільської області проходить по лінії розвитку каньйоноподібних долин лівих допливів Дністра, південною межею є Дністер. У геологічному відношенні — це південний край Побузького антиклінорія Українського кристалічного щита. В рельєфі області чітко спостерігається ступінчастість, яка обумовлена наявністю широких терас Дністра. Ця область характеризується великим різноманіттям мікрокліматичних умов, зумовлених глибоким розчленуванням поверхні та наявністю схилів різних експозицій і крутизни. Територія є мало залісненою.

Велику значимість і цінність для рекреаційного господарства становить запас на території Подільських Товтр мінеральних вод, який уже сьогодні дав змогу сформувати ефективний профілактично-лікувальний бальнеологічний комплекс на базі мінеральної води типу "Нафтуся", мінеральної содової води типу "Миргородська", інших видів мінеральних вод із терапевтичними властивостями та різноманітних розсолів із підвищеною концентрацією бромиду тощо.

Товтри є унікальним резерватом для збереження та відтворення рідкісних видів флори та фауни. Флора заповідника представлена 2977 видами рослин із різних кліматичних зон, зок-

рема, 521 видом дерев і кущів, 395 видами плодівих рослин, 620 видами тропічної флори, 111 видами корисних трав'янистих рослин місцевої та дикоростучої флори. До Червоної книги України занесено 60 видів рослин (усі судинні).

Фауна хребетних тварин НПП представлена близько 366 видами тварин, з них ссавців — 71 вид, птахів — 223 види, плазунів — 10 видів, земноводних — 11, риб — 51. До Червоної книги України належить 85 видів тварин. Характерними представниками фауни парку, які включені до Червоної книги є підковоніс малий, вухань звичайний, сорокопуд сірий, ящірка зелена та ін. До Європейського червоного списку включені: вовчок ліщиновий, видра річкова, вовк, деркач тощо.

Комплекс "Подільські Товтри" вирізняється високою ландшафтно-пейзажною оцінкою. Придністровська частина "Подільських Товтр" відзначається тим, що вона сильно і доволі густо розчленована глибокими каньйоноподібними долинами лівих приток Дністра. Вивірені та розмиті вапняки, які відслонюються на схилах долин, утворюють екзотичні скелі різної форми — колони, стовпи або хаотичні нагромадження брил та валунів. На теренах об'єкту, експлуатується кілька джерел мінеральних вод різних типів, які мають лікувальні властивості.

Крутизна схилів Дністра (як правобережних, так і лівобережних) дуже мінлива: круті скелясті ділянки (стілки) змінюються розлогіми терасовими схилами, що створює надзвичайно мальовничі краєвиди, багаті на геологічні, орографічні та ландшафтні пам'ятки. Вихід на поверхню крутих південних схилів тепломістких вапнякових субстратів Придністров'я обумовлює виникнення мікрокліматичних умов, які за своїми характеристиками наближаються до степових або, навіть, до середземноморських, що сприяє розвитку рекреації.

Наявні на території Подільських Товтр неповторні природні комплекси та унікальні рукотворні об'єкти створили виняткові умови для розвитку туризму не тільки оздоровчого, але й пізнавального. На території парку перебуває під охороною 101 об'єкт природно-заповідного фонду (ПЗФ), серед яких є парки і садиби різного ступеня збереження і культурно-історичної цінності. Також є 19 археологічних пам'яток, понад 300 — історико-архітектурних пам'яток (зокрема, в м. Кам'янці-Подільському — понад 200 об'єктів, що робить його неповторною туристичною перлиною краю) [4, с. 67].

Об'єкти ПЗФ України, що входять до складу території НПП "Подільські Товтри" зібрані в табл. 1.

Таблиця 1. Структура природно-заповідного фонду

№ п/п	Заказники загальнодержавного значення		№ п/п	Пам'ятки природи місцевого значення	
1.	Велика і Мала Бугаїха	ландшафтний	37.	Айлант високий	ботанічна
2.	Іванковецький	ландшафтний	38.	Алея горіха грецького	ботанічна
3.	Івахновецький	ландшафтний	39.	Біогрупа	ботанічна
4.	Кармелюкова гора	ландшафтний	40.	Біогрупа екзотичних дерев	ботанічна
5.	Князпільський	ландшафтний	41.	Біота західна	ботанічна
6.	Сокіл	ландшафтний	42.	Біота східна	ботанічна
7.	Совий яр	ландшафтний	43.	Біота східна (ф. Пірамідальна)	ботанічна
8.	Циківський	ландшафтний	44.	Бундук канадський	ботанічна
9.	Довжоцький	ботанічний	45.	Букові дерева	ботанічна
10.	Карабчівський	ботанічний	46.	Бук європейський	ботанічна
11.	Нижні Патринці	ботанічний	47.	Бук червонолистий	ботанічна
12.	Панівецька дача	ботанічний	48.	Гінкго дволопатева	ботанічна
13.	Сатанівський	ботанічний	49.	Горіх чорний	ботанічна
14.	Товтра Вербецька	ботанічний	50.	Деренівка	ботанічна
15.	Чапля	ботанічний	51.	Дуб звичайний	ботанічна
Заказники місцевого значення			52.	Дубовий ліс	ботанічна
16.	Староушицький	ландшафтний	53.	Дуб скельний	ботанічна
17.	Буковий ліс	ботанічний	54.	Дуб черешчатий	ботанічна
19.	Івахновецький ліс	ботанічний	55.	Клен гостролистий (ф. Шаровидна)	ботанічна
			56.	Катальпа	ботанічна
			57.	Катальпа японська	ботанічна
			58.	Клен сріблястий	ботанічна
			59.	Липа войлочна	ботанічна
			60.	Липа європейська	ботанічна
			61.	Липа європейська (ф. Розсіченолиста)	ботанічна
			62.	Липа кримська	ботанічна
			63.	Сквер	ботанічна
			64.	Сосна чорна	ботанічна
26.	Сорочинські Товтри	ботанічний	65.	Софора японська	ботанічна
			66.	Тис ягідний	ботанічна
			67.	Туя західна	ботанічна
			68.	Тюльпанове дерево	ботанічна
			69.	Явір	ботанічна
			70.	Ялина колюча	ботанічна
			71.	Ялина колюча (ф. Колумбіка)	ботанічна
			72.	Ялина колюча (ф. Сиза)	ботанічна
			73.	Ялівець Віргінський	ботанічна
			74.	Ясен звичайний (ф. Плакучий)	ботанічна
27.	Товтри Садова та Деренова	ботанічний	75.	Циківська дубина	ботанічна
28.	Три горби	ботанічний	76.	Голова велетня	геологічна
29.	Устянський	ботанічний	77.	Гора-останець «Бабин писок»	геологічна
30.	Черчецька Товтра	ботанічний	78.	Гора «Першак»	геологічна
31.	Брідок	ентомологічний	79.	Залучанська печера	геологічна
32.	Павлові криниці	ентомологічний	80.	Печера в тортонських відкладах	геологічна
Пам'ятки природи загальнодержавного значення			81.	Печера «Малишка-Киянка»	геологічна
33.	Китайгородське відслонення	геологічна	82.	Скала «Соколов камінь»	геологічна
			83.	Розріз баговицької свити	геологічна
			84.	Розріз верхів рихтівської свити	геологічна
			85.	Розріз верхньої частини канилівської серії	геологічна
			86.	Розріз гринчуківської підсвіти	геологічна
			87.	Розріз гораївської свити	геологічна
			88.	Розріз канилівської свити	геологічна
			89.	Розріз нагорнянської свити	геологічна
			90.	Розріз скальської серії	геологічна
			91.	Розріз субочської свити верхнього ордовіка	геологічна
34.	Печера Атлантида	геологічна	92.	Розріз тернавської свити	геологічна
			93.	Розріз цвиклівської свити	геологічна
			94.	Природне джерело	гідрологічна
			95.	Врублівецький ліс	комплексна
			Заповідні урочища		
			96.	Жабинецька дача	
			Ботанічні сади загальнодержавного значення		
			97.	Кам'янець-Подільський ботанічний сад	
			Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення		
			98.	Сатанівська перлина	
36.	Товтра Самовита	геологічна	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення		
			99.	Голосківський	
			100.	Кам'янець-Подільський	
			101.	Чемеровецький	

Джерело: сформовано на основі [6].

ВИСНОВКИ

Таким чином, багатство та унікальність природно-рекреаційних ресурсів в Хмельницькій обл. створює передумови для розвитку рекреаційного господарства, економіки за рахунок їх ефективного використання, дає підстави сподіватися, що на території Хмельниччини рекреація згодом переросте у потужну індустрію відпочинку, фізичного й духовного відновлення, глибокого національного самоусвідомлення, екологічної освіти і виховання рекреантів, тому рекреаційна сфера повинна бути визнана в області як одна з пріоритетних.

Література:

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2001. 395 с.

2. Геренчук К. И. Природа Хмельницької області. Львов: Вища школа, 1980. 152 с.

3. Журба І. Є. Економіко-географічні засади раціонального природокористування в регіоні (на прикладі Хмельницької області): автореф. дис. к. геогр. наук: 11.00.02. Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. Л., 2002. — 17 с.

4. Заставецький Б. І., Заставецька О. В., Дітчук І. А. Географія Хмельницької області. Тернопіль: орендне п-во "Тернопільська обласна друкарня", 1995. 96 с.

5. Любіцева О. О., Панкова О. В., Стафійчук В. І. Туристичні ресурси України. К.: "Альтерпрес", 2007. 369 с.

6. Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку: колективна монографія [кол. авторів; за ред.: С. А. Копилов (гол. ред.), С. Е. Баженова (наук. ред.)]. Кам'янець-Подільський: Кам.-Под. нац. ун. ім. Івана Огієнка, 2015. 192 с.

References:

1. Beydyk, O. O. (2001), *Rekreatsiyno-turystski resursy Ukrainy: metodolohiya ta metodyka analizu, terminolohiya, rayonuvannia* [Recreational-touristic resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning], Kyiv university, Kyiv, Ukraine.

2. Gerenchuk, K. I. (1980), *Pryroda Khmel'nytskoyi oblasti* [Nature of Khmelnytska region], Vyscha shkola, Lviv, Ukraine.

3. Zhurba, I. Y. (2002), "Economical and geographical basis of rational nature using (on Khmelnytska region example)", Abstract of Ph.D. dis-

sertation, Geography, Ivan Franco Lviv national university, Lviv, Ukraine.

4. Zastavetsky. B. I., Zastavetska. O. V. and Ditchuk. I. L. (1995), *Heohrafiya Khmel'nytskoyi oblasti* [Geography of Khmelnytska region], Ternopil regional press, Ternopil, Ukraine.

5. Lyubitseva, O. O. (2007), *Turystychni resursy Ukrainy* [Touristic resources of Ukraine], Alterpress, Kyiv, Ukraine.

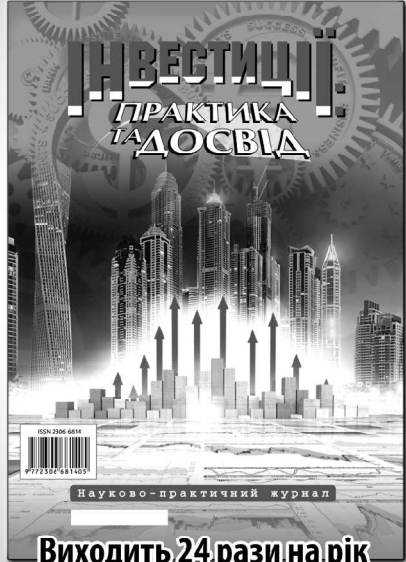
6. Kopylov, S. A. and Bajenova, S. E. (2015), *Khmel'nychyna turystychna: istoryko-kul'turni, pryrodno-geohrafichni ta ekonomichni aspekty rozvytku* [Touristic Khmelnytsyna: historical and cultural, natural and geographical aspects of development], Ivan Ogiyenko Kamyanets-Podilsky national university, Kamyanets-Podilsky, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292